

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE.....	7
RELIGIA DE LA ERASMUS LA MODERNITATE Interviu cu André Godin	11
DIASPORA ORTODOXĂ ROMÂNEASCĂ ȘI PROVOCĂRILE OCCIDENTULUI Interviu cu mitropolitul Iosif	41
TRADIȚIILE RELIGIOASE ȘI CALIFORNIZAREA CULTURII Interviu cu Paul Barbăneagră	67
IPOSTAZE ALE FENOMENULUI RELIGIOS: APARIȚIILE MARIALE, PELERINAJELE ȘI PORTUL VĂLULUI Interviu cu Philippe Boutry	119
DESPRE TAINICA PREZENȚĂ A CELUI ASCUNS Interviu cu Moshe Idel	141
ANTROPOLOGIA MAGIEI ȘI IPOSTAZELE ÎNTÂLNIRII CELUILALT Interviu cu Marc Augé	163
LUMEA VĂZUTĂ PRIN OCHII ANTROPOLOGULUI VIZUAL Interviu cu Jean-Paul Colley	183
DESPRE AUTORI	203

RELIGIA DE LA ERASMUS LA MODERNITATE

Interviu cu André Godin

Cristina Gavriluță: Domnule profesor André Godin, relația dumneavoastră cu România este una specială. Cunosco, de pildă, că ați făcut o serie de vizite în România și ați cunoscut destul de bine realitățile românești. Am avut onoarea să vă cunosc la Iași, ca profesor invitat la Universitatea „Al.I. Cuza”, unde ați susținut o serie de conferințe despre Erasmus. În același timp aveți și o colaborare cu Colegiul „Noua Europă” din București. Ați reușit să stabiliți multe contacte și, în cele din urmă, să faceți o pasiune pentru România...

André Godin: Da, vă întrerup, pentru că la Colegiul „Noua Europă” am participat numai la un colocviiu, *Erasmus și sacralul*. Tot la București am participat la conferințe la o instituție înființată la inițiativa E.H.E.S.S., *Școala Doctorală în Științe Socio-Umane*. Ea are ca scop pregătirea, în fiecare an, a unui număr de studenți (în majoritate români, dar și bulgari, polonezi), în specializări precum istoria și sociologia. Aici, profesorii vin trei zile pe săptămână pentru a susține cursuri și pentru a asigura asistență în vederea alegerii unei teme de cercetare de doctorat la una dintre universitățile francofone (Paris, Neuchâtel, Bruxelles).

Eu am fost prezent acolo încă de la începutul acestei școli și am abordat o serie de teme care-mi sunt familiare. Am început, de altfel, o nouă serie, împreună cu regretatul profesor Alexandru Duțu, față de care nutresc un mare respect. Este vorba atât de calitatea sa umană, cât și de capacitatea sa de deschidere în domeniul istoriografiei.

Întâlnirea mea cu Colegiul „Noua Europă” s-a produs în plan secundar. Aici am descoperit marea personalitate a lui Andrei Pleșu, care mi-a devenit apoi prieten. O altă întâlnire interesantă a fost la Muzeul Țăranului Român, cu Anca Manolescu...

C.G.: Știu că dumneavoastră cunoașteți destul de bine spațiul cultural românesc, iar, prin informațiile pe care mi le-ați furnizat până acum, dovediți din plin acest fapt. Poate pe parcursul acestei discuții vom reuși (dacă timpul va fi generos cu noi) să atingem și acest subiect.

Domnule profesor, aș dori să discutăm puțin despre Erasmus. Se știe, de pildă, că Erasmus, în *Enchiridion Militia Christiani*, a creat un adevărat manual al vieții creștine. În viziunea sa, viața este o luptă continuă, pe care o numește *Militia*. Iar, pentru a ieși învingător, *soldatul creștin dispune de două arme: prima este rugăciunea, iar cea de-a doua, știința*. Ați putea să ne explicați puțin concepția sa?

A.G.: Cu plăcere. Pentru început, *militia christiani* este un termen clasic în literatura spirituală. Termenul de *război spiritual, luptă spirituală* este foarte vechi, el traversează viața și accede la virtute.

Deci, Erasmus s-a legat de o temă tradițională (*militia christi*) și a dat, la vremea sa, acestui termen un sens mai larg, public. El a tratat acest lucru într-una dintre operele sale de tinerețe, din anul 1504. Aceasta a folosit mult

franciscanilor care, de altfel, i-au devenit prieteni. Prin intermediul franciscanilor am început să mă interesez cu adevărat de Erasmus. L-am descoperit într-un oraș din nord-vestul Franței, la Saint Homaire.

Pentru a reveni la *militia christi* și la cele două *arme*, trebuie spus că, paradoxal, termenii sunt puțin stranii, Erasmus fiind întotdeauna un pacifist înăscut. El utilizează însă termenii „luptă” și „confruntare”, apropiindu-i unei realități spirituale.

Cât privește cele două „arme” în discuție, el insistă mai mult asupra științei decât asupra rugăciunii. În orice caz, acest lucru se întâmplă în carte. Aceasta nu înseamnă însă că Erasmus era incapabil să se roage și să vorbească despre rugăciune. A și scris despre maniera în care trebuie să se facă rugăciunea. Accentul cade însă asupra celui de-al doilea termen, cel de știință.

Ar fi bine să cunoaștem în ce constă acest fapt. Nu înseamnă simpla plăcere de a acumula noi cunoștințe, nu este o lectură a Bibliei pentru a crede fără a ști. El presupune aprofundarea prin lectură, dincolo de activitatea de exegeză și de interpretare a Bibliei, a lucrării de descoperire a lui Christos. Mai precis, el ne învață cum trebuie să trăim în viața de zi cu zi, plecând de la rugăciune și de la lectura textului biblic. Creștinul nu este numai un truditor în rugăciune și exegeză, ci și un bun trăitor al cotidianului.

Aș dori să fac un mic ocol prin actualitatea imediată, pentru că, chiar în acest an, în Franța, are loc un mare eveniment, care a cucerit de altfel media și care se desfășoară pe unul dintre canalele de televiziune (Arte).

Aici dezbat, timp de zece ore, exegeți ai Bibliei, de toate confesiunile creștine (catolici, protestanți, neoprotestanți), agnostici, exegeți evrei, paisprezece specialiști în total, care au reflectat asupra originilor creștinismului. Este vorba de o muncă desfășurată pe zece secțiuni ale Bibliei, secțiuni pe care ni le furnizează Noul Testament.

În mod deosebit, sunt avute în atenție cele patru Evanghelii ale apostolilor pentru a înțelege cum se face că religia creștină, care s-a format și s-a dezvoltat în sânul iudaismului, s-a separat de acesta și i s-a opus, devenind, în cele din urmă, religia pe care o cunoaștem cu toții astăzi.

Ceea ce m-a reținut în acest eveniment important, puțin cam tendențios, s-ar putea spune, este că exegeții consultați s-au situat strict la nivelul științific: construcția textului, istoria creștinismului. Dimensiunea spirituală pe care o trăiesc unii, în particular, în cotidian (exegeții care se reclamă la confesiunea protestantă și cea catolică) este lăsată puțin la o parte, este neglijată.

Ei bine, la Erasmus este vorba de o unitate între munca științifică destul de riguroasă (Erasmus este primul editor din Europa al textului grec al Noului Testament, iar, pe lângă aceasta, el a făcut și o nouă traducere în latină) și trăirea spirituală. Când îl citim pe Erasmus, se înțelege că toate acestea sunt în serviciul unei *vieți spirituale*, adică al *luptei spirituale*. Înscriindu-se într-un curent umanist, Erasmus este o persoană care avea înalte exigențe morale și spirituale. El constata că creștinismul vremii sale era încărcat de o pioșenie exagerată, mai degrabă formală decât sinceră, iar, ca să spunem așa,

oamenii nu vedeau pădurea din cauza copacilor, adică se uita esențialul, principiul de bază al creștinismului, care este cunoașterea și apropierea de Iisus.

Creștinismul, religia care insistă asupra descoperirii lui Christos, pretinde lucruri uimitoare. De exemplu, faptul că îl găsim pe Christos într-o măsură mai mare în Noul Testament decât în alte scrieri. Ei bine, textul Scripturii ne relevă cu mai multă certitudine prezența sa, o prezență reală, nu o a doua venire, în orice caz, o prezență puternică.

Cu mult timp înainte de Luther, Erasmus spunea că și-ar dori ca țăranul la plug, femeia în spatele războiului de țesut, călătorul obosit să cânte imuri de slavă. Aceasta este o știință îndreptată spre viața concretă, o erudiție pioasă, așa cum o numea Erasmus, un respect pentru cuvântul lui Dumnezeu, și nu o curiozitate indiscretă.

Se pot spune multe despre Erasmus, însă aș vrea să adaug că el se concentrează asupra esenței creștinismului, adică asupra lui Iisus și a Botezului. Pentru el, un om al Bisericii este egal, în ochii lui Dumnezeu, cu un simplu creștin. Astfel, călugării nu sunt sfinți. Dacă ai îmbrăcat straie monahale nu înseamnă că ai devenit, *ipso facto*, creștin. Același lucru le spunea și laicilor: dacă te-ai botezat, nu înseamnă că ai devenit dintr-o dată creștin! Există o anumită puritate a intenției și, în același sens, Erasmus mai afirma: *nu putem face târguri cu sfinții*. El a dat dovadă de o înțelegere specială a misterului și a scriiturii sfinte, astfel încât opera sa a fost inovatoare pentru acea vreme.

C.G.: Erasmus ne propune o credință manifestată la nivelul concretului. El dorește să îmbine erudiția, discuțiile intelectuale cu credința propriu-zisă. Astfel, credința nu este doar apanajul oamenilor Bisericii, adică al călugărilor, al preoților, al exegeților, ci și al oamenilor simpli, obișnuiți. Practic, fiecare dintre noi are șanse egale la mântuire.

Vă întreb dacă dumneavoastră vedeți vreo legătură între regulile formulate de Erasmus și lumea noastră modernă, contemporană. Mai sunt ele valabile astăzi? Știți bine că noi, modernii, dăm mai puțină importanță (din nefericire) manifestării religiosului în lume. Suntem marcați, poate prea mult, de spiritul pozitivist născut în secolul al XIX-lea. Or, acest lucru se observă, cum bine ați spus, implicit și în cazul cercetătorilor din domeniul religiilor. Gilles Lipovetsky, în *Amurgul datoriei*, denunță, într-o manieră destul de directă, virulentă chiar, consecințele acestui episod din istoria noastră.

A.G.: Aici intervin două aspecte. Este evident că problemele cu care se confruntă creștinul de astăzi nu sunt aceleași ca în vremea lui Erasmus. Însă eu cred că putem încă învăța din maniera în care Erasmus a tratat aceste probleme și am să explic de ce.

Erasmus se încadrează într-o epocă în care se redescoperă antichitatea greco-latină, atât din punct de vedere literar, cât și al înțelepciunii, am putea spune. Or, Erasmus, în loc să se retragă, temător, în fața acestei influențe, încearcă să descopere în acea înțelepciune elemente pe care el le denumeste, cu un termen împrumutat din vechea literatură creștină, „scânteii” de adevăr.

Găsim la Erasmus o încredere în om, în capacitățile sale și – ca să folosim un termen des utilizat în prezent, însă, de fapt, anacronic – nimic din ceea ce este omenesc nu-i este străin. Aceste concepții le regăsim și în operele

lui Cicero, Plutarh sau Platon. Erasmus relatează o discuție în care mai mulți prieteni vorbeau despre Biblie; la un moment dat, unul dintre ei spune: „Mă simt puțin încurcat să vă citez fragmente din Platon sau din Seneca”; iar un altul, Eusèphe, alter-ego al lui Erasmus – Eusèphe înseamnă 'pios' - îi răspunde: „Nu te teme, pentru că eu cred că spiritul lui Iisus a ajuns și dincolo de barierele pe care noi le punem acestei revelații universale”. Iar apoi, puțin mai departe, acesta spune : „Sfinte Socrate, roagă-te pentru noi !”

Transpunând toate acestea în zilele noastre, înțelegem că credincioșii trebuie să fie în contact cu timpul lor, să fie deschiși acestor întrebări; problema este păstrarea credinței și ceea ce înseamnă aceasta în fața întrebărilor. Nu trebuie însă nici să se ajungă la un melanj. Iată, acesta este un mare risc. Trebuie să adoptăm o atitudine creștină, umanistă, iar Erasmus ne explică cum putem să procedăm. Cred că trebuie să înțelegem noțiunea sa de *philosophia Christi*, cea care păstrează esențialul din credință, rămânând deschisă totuși tuturor acestor întrebări și să găsim elemente care ne pot ajuta să răspundem problemelor actuale.

C.G.: Erasmus a fost o personalitate complexă. În general, el a fost considerat fiind în același timp raționalist și modernist. Acest fapt este susținut de o serie de exegeți ai săi. Cum comentați un asemenea punct de vedere?

A.G.: A, nu sunt deloc de acord cu acești termeni care provin dintr-o lectură superficială a operei sale, făcută în momente de confruntare, de dispută.

Erasmus a fost acuzat de raționalism în secolul al XVIII-lea, iar filozofii iluminiști s-au folosit, în lupta lor împotriva credinței și a Bisericii, de pasaje în care Erasmus critică vremea sa și Biserica; însă nu este raționalist, din contră, este atât de puțin raționalist, încât ar putea fi acuzat de contrariu, căci, în fața anumitor dificultăți de interpretare a revelației creștine, el adoptă o atitudine pe care noi o numim *fidelis*, adică afirmă că „eu cred ceea ce crede Biserica”. Cât despre modernism, acesta este un termen destul de ambiguu. Putem spune că a fost un modernist, dacă înțelegem prin aceasta că a fost foarte implicat în problemele timpului său; însă, în limbaj științific, acest termen face referire la un curent ce a marcat Biserica la sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea. În manieră modernistă s-a adoptat o lectură pur științifică a Bibliei, lăsând la o parte dogma.

Dintr-un anumit punct de vedere, este adevărat că Erasmus visează la un creștinism centrat pe esențial, ceea ce presupune trăirea concretă a ceea ce există și mai puțin pe definirea de dogme noi. Vorbești despre Trinitate, ceea ce este foarte bine, însă, dacă această discuție rațională te face să devii vanitos, vindicativ, atunci mai bine renunți la ea și te gândești la ceea ce înseamnă de fapt Trinitatea, dragoste și milă. Nu știu dacă am fost extrem de clar în răspuns, însă nu putem spune că Erasmus a fost raționalist sau modernist. Modern, prezent, actual, deschis – da, însă nu raționalist.

C.G.: Fiindcă discutăm despre modernitate, mi-ați spus odată despre anumite schimbări care au loc în Biserica Catolică și mi-ați dat drept exemplu câteva biserici de aici, din Paris, care s-au

îndepărtat puțin de catolicismul clasic pe care îl cunoaștem cu toții. Acestea au împrumutat elemente din alte registre religioase aparținând altor confesiuni creștine, cum ar fi cea ortodoxă. Găsim aici o cu totul altă modalitate de a privi credința, de a organiza viața preoților. Ați putea să ne vorbiți puțin despre acest fapt oarecum inedit pentru cel ce vine dintr-un peisaj dominat de ortodoxie?

A.G.: Bineînțeles, însă este un subiect foarte bogat și cred c-ar trebui să nuanțăm puțin aceste afirmații. De exemplu, în ceea ce privește împrumuturile din religia ortodoxă: eu nu aș merge chiar până la a le numi împrumuturi. Mă gândesc în special la comunitatea „Fraților și surorilor din Ierusalim” („Les Frères et Soeurs de Jérusalem”), care se află de mai bine de treizeci de ani în inima Parisului și la care găsim două diferențe: în stilul de viață și în practica liturgică. Această comunitate a religioasă a învățat multe până să fie recunoscută ca atare. Inițiatorul ei a fost preotul studenților de la Sorbona, cel care a trecut prin evenimentele din 1968. El a stat mai întâi cinci-șase luni în Sahara, pentru a reflecta la proiectul său, care, prin schimbările pe care le aducea, era de-a dreptul revoluționar – după cum știm, călugării se izolează de lume, atât în Occident, cât și în Orient.

Ideea care a stat la baza creării acestei comunități monastice este identificarea deșertului cu lumea, cu orașul; ei bine, ne vom stabili în acest oraș și ne vom face simțită prezența. Aceste schimbări merg destul de departe, căci există un contact cu societatea, călugării și călugărițele lucrând cu jumătate de normă. Este o inversare a perspectivelor: dacă lumea e în noi, atunci trebuie să ne despărțim de ea. Și aici îl regăsim pe